

Felieton z historii Ozimka. Materiał pomocniczy do Konkursu Wiedzy Historycznej na Świącie Mostu i Żeliwa 2026

Rzeka Mała Panew, nad którą położony jest Ozimek oraz złoża rudy darniowej w jej dorzeczu, były najważniejszym powodem budowy huty i założenia naszego dzisiejszego miasta. Rzeka ma długość 132 km. Jej źródła położone są w okolicach Cynkowa i Rzeniszowa k. Koziegłów i Woźnik w województwie śląskim. Uchodzi do Odry w okolicach Opola, Czarnowas, Borek, Wróblina.¹ Tereny dzisiejszej doliny Małej Panwi od ok V w. pne. do ok. III w. ne. zamieszkiwały plemiona Celtów (Lugiiowie), których członkowie potrafili uzyskiwać żelazo z rudy darniowej przy pomocy glinianych pieców, nazywanych dymarkami.² Właśnie obecność rudy darniowej, lasów służących do produkcji węgla drzewnego i siła wody przepływających rzek zdecydowały o rozwoju hutnictwa w dolinie Małej Panwi, a wiele lat później naszej Huty Małapanew.

Kiedy plemiona celtyckie powędrowały dalej na zachód, a na nasze tereny przybyły ze wschodu plemiona słowiańskie, umiejętność produkcji żelaza nie zanikła, choć produkowano je na zdecydowanie mniejszą skalę. Stopniowo, przede wszystkim nad rzekami, powstawały rolnicze miejscowości. Na terenie naszej dzisiejszej gminy najstarsze są: Krasiejów (1292) i Szczedrzyk (1297 i 1300), a potem także Biestrzynnik, Schodnia, Solarnia...³ W średniowieczu ważne szlaki handlowe: Szlak solny - Solarka, Via Regia - Droga Królewska i odnoga Szlaku Bursztynowego, biegnące przez teren naszej dzisiejszej gminy z pewnością wpływały na rozwój handlu i dobrobyt miejscowych osad.⁴ W późnym średniowieczu odradzające się hutnictwo opisał Walenty Roździeński, hutnik i poeta, który w swoim dziele „Officina Ferraria”, wydanym w 1612 roku słał hutnictwo nad Małą Panwią.⁵

W połowie XVIII wieku, a dokładnie w roku 1741, w wyniku wojny z cesarzową Austro-Węgier, Fryderyk II Hohenzollern, zwany Wielkim przyłączył Śląsk do Prus.⁶ Kiedy do Opola i Krasiejowa przysłany został nadleśniczy królewski **Johann Georg Rehdantz**⁷, poinformował króla o obecności na tym terenie rudy darniowej. Król Fryderyk II Hohenzollern natychmiast nakazał budowę hut. Aby przyspieszyć proces budowy, nadleśniczy królewski, inspektor Rehdantz kupił młyn od młynarza Ozimka, zlokalizowany pomiędzy Krasiejowem, a Schodnią. Decyzja króla Fryderyka Wielkiego z 1 marca 1753 sprawiła, że już 16 sierpnia 1754 r. huta była gotowa i rozpalono piec, a 17 sierpnia dokonano pierwszego spustu wyprodukowanej surówki żelaznej.⁸ Powstałą hutę nazwano Królewską Hutą Malapane od niemieckojęzycznej nazwy rzeki Mała Panew (niem.: *Malapane*), bo taką wymienił w swoim raporcie do króla z 4 stycznia 1753 roku Rehdantz.⁹ Określenie „królewska” podkreślało, że był to pierwszy należący do króla, a więc państwowy zakład na Śląsku. Dlatego też wyroby huty w Ozimku

¹ Juros. Józef Tomasz, W Dolinie Małej Panwi. Historia fryderycjańskiej osady hutniczej Hüttendorf/Malapane od 1754 do 1945 roku, Ozimek 2020, s. 11

² Tamże, s.15

³ Tamże, s. 18 i 19

⁴ Tamże, s. 19, 20

⁵ Tamże, s. 28

⁶ Tamże, s. 31

⁷ Tamże, s. 34

⁸ Tamże, s. 42

⁹ Tamże, s. 42

w dawnych czasach sygnowane/oznaczane były koroną królewską.¹⁰ Pierwszymi produktami były materiały wojenne: armaty, kule i granaty, a potem także żelazne garnki i piece.¹¹ Urządzenia huty: młoty, maszyny i aparaty nadmuchowe, w początkowym okresie jej istnienia napędzane były kołami wodnymi spiętrzzonej rzeki.¹²

Potrzeby rozwijającego się przemysłu, m. in. hutnictwa i leśnictwa spowodowały ogromne zapotrzebowanie na ręce do pracy. W czasach Fryderyka Wielkiego, w drugiej połowie XVIII wieku, w ramach tak zwanego osadnictwa fryderycjańskiego zaczęły powstawać liczne nowe miejscowości kolonijne. Przykładami takich osad na terenie dzisiejszej gminy Ozimek są: Grodziec, osada hutnicza Hüttendorf, Krzyżowa Dolina, Antoniów, Jedlice, Mnichus, Chobie...¹³ Rozwijała się też przyhutnicza osada. Na jednej z wysp Małej Panwi w bezpośrednim sąsiedztwie huty, obok mieszkań dla pracowników, w 1763 roku wybudowano zamek hutniczy.¹⁴ Najstarszy cmentarz na terenie dzisiejszego Ozimka założono na wzniesieniu, które dziś jest parkiem pomiędzy Netto, była księgarnią i lokalem „Pod Blachą”.¹⁵ Zapotrzebowanie zakładu na rudę darniową i surowe żelazo przesądziły o budowie kolejnych filialnych zakładów: 1757 Dębska Kuźnia, 1766 Krasiejów, 1773-76 Jedlice.¹⁶

Początkowo podlegające Izbie Wojenno-Domenalnej zakłady, w roku 1779 przeszły pod zarząd Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu, kierowanego przez **hrabiego Fryderyka Wilhelma von Redena**. Czasy jego zarządzania to prawdziwie złoty okres rozwoju naszej huty, ale także całego śląskiego przemysłu. Nie bez przyczyny nazwano go potem „Ojcem nowoczesnej metalurgii”.¹⁷ Jedną z jego pierwszych decyzji z dnia 23 września 1780 roku było ustanowienie odrębnego dla hutników umundurowania. Poszczególne kolory widoczne na paradnych mundurach dawnego dozoru hutniczego, symbolizują: pomarańczowo-rudy – rudę darniową/żelazo; brązowy – drewno/węgiel drzewny; czarny - węgiel kamienny/koks, słomkowy wapno/dodatek do wytopu.¹⁸ Huta w Ozimku czyniła postępy. Zastosowanie nowych technik: formowania w masie formierskiej, zastosowanie cylindrycznych dmuchaw pieców, użycie węgla, a potem koksu, udana produkcja stali, coraz doskonalsze metody obróbki odlewów sprawiły, że huta stała się najważniejszym zakładem hutniczym tej części Europy i jak powiedział ówczesny jej dyrektor **Ephraim Ludwig Gottfried Abt** „Matką wszystkich śląskich hut”.¹⁹

Postępy te umożliwiły m. in. wyprodukowanie w Królewskiej Hucie Malapane pierwszej na stałym lądzie kontynentu europejskiego maszyny parowej. Zbudowana została pod nadzorem mistrza maszynowego **Johanna Friedricha** w roku 1789, a uruchomiona na szybie „Boże pomóż” w Tarnowskich Górach 26 stycznia 1790 roku.²⁰ Kilka lat później, w roku 1794, rozpoczęto w Hucie Malapane budowę, pierwszego na stałym lądzie kontynentu

¹⁰ Tamże, s. 274

¹¹ Tamże, s. 49-50

¹² Tamże, s. 42

¹³ Tamże, s. 61-62

¹⁴ Tamże, s. 64

¹⁵ Tamże, s. 326

¹⁶ Tamże, ss. 59, 61, 69

¹⁷ Tamże, s. 83

¹⁸ Tamże, s. 87

¹⁹ Tamże, s. 103

²⁰ Tamże, s. 174

europejskiego, żelaznego mostu drogowego na rzece Strzegomce, dla hrabiego Burghansa z Łańca na Dolnym Śląsku. Oddano go uroczystie do użytku w roku 1796.²¹ Wybudował go John Baildon, szkocki inżynier, który zastąpił potem jako budowniczy hut, mostów i maszyn parowych. W dzieło to zaangażowany był także ówczesny dyrektor huty, inspektor **Johann Wedding**.²²

Osiągnięcia naszych hutników były powodem licznych wizyt w Ozimku najznamienitszych osobistości tamtego czasu, związanych z rozwojem przemysłu. Odwiedził Ozimek w dniach 8-10 września 1790 roku Johann Wolfgang Goethe, znany poeta, ale także wybitny przyrodnik i górnik.²³ W dniach 17 i 18 grudnia 1792 roku przebywał w Ozimku największy przyrodnik, geograf i podróżnik, a jednocześnie inspektor kopalń i hut, Alexander von Humboldt.²⁴ Powodem wizyt, pod koniec XVIII wieku w Tarnowskich Górach i Ozimku, tak wybitnych osobistości jak Johann Wolfgang Goethe, Johann Zöllner, Alexander von Humboldt i wielu innych, były m. in. maszyny parowe zainstalowane w Tarnowskich Górach, a potem seryjnie budowane w Ozimku.²⁵

Ozimek się rozwijał. Przybywało mieszkańców. Dla nich założono park na wyspie zlokalizowanej w sąsiedztwie zakładu, nazwanej na cześć założyciela huty Wyspą Rehdantza.²⁶ Stało się to w roku 1803 z inicjatywy inspektora budowy hut **Franza Moritza**.²⁷ W parku na wyspie ustawiono z czasem liczne pomniki, upamiętniające ważne postacie i wydarzenia, m. in.: pomniki: Rehdantza, Karstena, Reila, Ośmiu Ochotników, Poległych Ochotników, Hrabiego von Redena i hrabiny von Riedesel, kolejny z okazji 150-lecia huty.²⁸ Park, mimo że już nie otoczony wodą, nawet w II połowie XX wieku nazywano potocznie „Inzłą”.

Ważnym wydarzeniem była budowa i uruchomienie produkcji karabinów w Królewskiej Hucie Malapane w Ozimku. Miało to miejsce w 1809 roku, a w 1815 produkcję przeniesiono do Krasiejowa.²⁹ Franz Moritz, po zakończeniu pracy w Ozimku, zrobił wielką karierę w Berlinie, dalekiej Koblencji, a potem w 1818 roku objął stanowisko Głównego Radcy Hutniczego i Budowlanego, dyrektora Departamentu Górnictwa i Hutnictwa w Kielcach u Stanisława Staszica.³⁰

Z Ozimkiem związany był także **Karl Friedrich Schinkel**, malarz, rzeźbiarz, uznany architekt, a potem nawet minister budownictwa w rządzie Prus. Był rozmyślany w żeliwie, projektując nie tylko detale architektoniczne, ale także ozdoby, wyroby dekoracyjne, a nawet meble. Najpierw w roku 1813, dla upamiętnienia i uhonorowania bohaterów wojny wyzwoleńczej z Napoleonem zaprojektował Krzyż Żelazny, ustanowiony zresztą we Wrocławiu. Jako, że odlewnia gliwicka była wtedy jeszcze zajęta przez wojska napoleońskie,

²¹ Tamże, s. 116

²² Tamże, ss. 110, 116

²³ Tamże, s. 144

²⁴ Tamże, ss. 151, 153

²⁵ Tamże, s. 136

²⁶ Tamże, s. 112

²⁷ Tamże, s. 311

²⁸ Tamże, s. 315-321

²⁹ Tamże, s. 211

³⁰ Tamże, s. 135

pierwsze egzemplarze odlewano w Ozimku.³¹ Schinkel kilkakrotnie wizytował Ozimek. W dowód uznania umiejętności miejscowych hutników zaprojektował kościół ewangelicki, dzisiaj ważny zabytek naszej gminy.³² Jego budowa trwała w latach 1819-1821: kamień węgielny położono w uroczystość św. Jana Chrzciciela 24 czerwca 1819 r., a uroczyste poświęcenie nastąpiło 4 kwietnia 1821 roku.³³

Budowniczym najstarszego na świecie, zachowanego do dziś żelaznego, łańcuchowego mostu wiszącego na rzece Mała Panew w Ozimku był inspektor budowy maszyn **Carl Schottelius**.³⁴ Jego uroczyste otwarcie miało miejsce 12 września 1827 roku.³⁵ Wyjątkowość tej konstrukcji wynika z faktu, że w całości wykonany jest z żelaza: żeliwa, żelaza kutego i walcowanego.

W 1851 roku w Londynie odbyła się, zorganizowana pod patronatem brytyjskiej królowej Wiktorii, Światowa Wystawa Przemysłowa, na której Huta Malapane otrzymała najwyższe wyróżnienie wystawy, Medal Nagrody Klasy I.³⁶ Najdłużej urzędującym dyrektorem Huty Malapane, organizatorem obchodów 100-lecia, autorem książki na temat początków jej historii, był **Friedrich Ludwig Wachler** 1797-1865. Jego odrestaurowany nagrobek zachował się na cmentarzu ewangelickim.³⁷ W dniu 28 stycznia 1858 roku w Ozimku odbyło się uroczyste oddanie do użytku połączenia kolejowego z Opolem i Tarnowskimi Górami.³⁸

Ważnym wydarzeniem początku XX wieku było powstanie samodzielnej parafii katolickiej w Ozimku. Najpierw, 7 maja 1930 utworzono kurację, potem 7 lipca 1932 roku założono samodzielną parafię.³⁹ Na początku jej istnienia przystąpiono do budowy kościoła, wspólnego dla parafii Ozimek i Schodnia. Jego konsekracji dokonał, 7 lipca 1935 roku, kardynał Adolf Bertram z Wrocławia. Osada przyhutnicza się rozwijała. Powstawały nowe sklepy, rozwijał się handel, gastronomia. Mieszkańcy byli coraz bardziej zamożni. Dowodem był chociażby rozwój motoryzacji i sieci stacji benzynowych. W okresie międzywojennym na terenie osady istniały 4 stacje znanych, międzynarodowych koncernów: Shell, BV Aral, Esso i Standard Oil.⁴⁰

Powojenny Ozimek rozrastał się. Przybyli nowi mieszkańcy. Huta zatrudniała już kilka tysięcy pracowników. Status osiedla nie przystawał do miejskiego charakteru miejscowości. Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z 7 lipca 1962 r. w sprawie utworzenia niektórych miast – Ozimek uzyskał prawa miejskie. Powstawały nowe osiedla, Dom Kultury, szpital, szkoły. Za czasów najbardziej zasłużonego proboszcza parafii św. Jana Chrzciciela w Ozimku, ks. prałata Gerarda Kałuży, zbudowano aż 3 kościoły: w Ozimku, Schodni i Nowej Schodni. Za zasługi prałata Kałuży dla naszego miasta, jego imieniem nazwano jedną z ulic. Po ostatniej wojnie, w II połowie XX wieku, najstarsza istniejąca szkoła szybko okazała się za małą na potrzeby rosnącej liczby mieszkańców Ozimka. Chociaż jej budynek przetrwał do naszych

³¹ Tamże, s. 235

³² Tamże, s. 234

³³ Tamże, ss. 335-337

³⁴ Tamże, s. 240

³⁵ Tamże, s. 241

³⁶ Tamże, s. 267

³⁷ Tamże, s. 258

³⁸ Tamże, s. 276

³⁹ Tamże, ss. 353 i 357

⁴⁰ Tamże, ss. 376-429

czasów (przy ul. Częstochowskiej 15A, za pawilonem handlowym), dzisiaj pełni już zupełnie inne funkcje. Trzeba było budować nowe szkoły. Największa z nich, oddana do użytku w latach 90-tych przy ulicy Sikorskiego, kiedyś SP nr 3 (i gimnazjum), dziś nosi dumne imię i patronat „Paraolimpijczyków i Olimpijczyków Polskich”.

Miasto się rozwijało. W latach 70-tych Huta Małapanew wybudowała na własne potrzeby wielopiętrowy budynek biurowy, który, mimo że dziś już nie istnieje, wpisał się na wiele lat w panoramę Ozimka, nazywany dumnie przez mieszkańców Manhattanem.

W okresie powojennym Huta Małapanew stała się ważnym mecenasem sportu w Ozimku. Pierwszym klubem, powołanym w dniu 26 maja 1946 roku był Robotniczy Klub Sportowy przy Hucie Małapanew, w którym powołano jedną sekcję piłki nożnej. Za największy sukces i drużynowe osiągnięcie sportowe piłkarzy nożnych z Ozimka można uznać grę przez pięć sezonów w II lidze państwowej, która w tamtym okresie była drugim poziomem rozgrywkowym w Polsce. W sezonie 1974/75 piłkarze nożni HKS „Małapanew” awansowali do II ligi i grali w niej do końca sezonu 1979/80. Sekcja piłki ręcznej powstała w KS z Ozimka w lutym 1951 r. jako zespół 11-osobowy. Największym sukcesem 11-tki piłki ręcznej HKS-u w rozgrywkach centralnych był udział w rozgrywkach I ligi państwowej i zdobycie BRAZOWEGO medalu Mistrzostw Polski w 1963 r. Największy indywidualny sukces odniósł bramkarz SPR HKS „Małapanew” Teodor Kowalski. Jako reprezentant Polski zagrał na MŚ w Szwajcarii w 1963 r.

W roku 2006 powołano do życia Stowarzyszenie Dolina Małej Panwi, którego zasadniczym celem było uratowanie zabytkowego mostu wiszącego, a także m. in. popularyzacja i ochrona zabytków, propagowanie wiedzy na temat historii miasta, gminy i regionu oraz szeroko rozumiane pobudzanie aktywności społecznej. Efektem działań Stowarzyszenia był udział w ratowaniu i remoncie zabytkowego mostu wiszącego i jego wpisanie na listę Pomników Historii. Dnia 15 marca 2017 roku, burmistrz Jan Labus, odebrał dokument potwierdzający ten fakt z rąk Prezydenta RP. Stowarzyszenie w roku 2012 powołało do życia Muzeum Hutnictwa Doliny Małej Panwi. Po przejęciu w roku 2017 budynku tak zwanej „nowej dyrekcji”, w 2019 roku rozpoczęto jego remont, dzięki środkom z Fundacji Pawła Jurosa z Legnicy. Dziś w budynku mieści się Muzeum Hutnictwa, Centrum Edukacji Historycznej i siedziba Stowarzyszenia Dolina Małej Panwi.

Najczęściej odwiedzaną atrakcją turystyczną Gminy Ozimek jest JuraPark w Krasiejowie. Pierwszych odkryć szczątków prehistorycznych gadów dokonał już w 1985 roku, późniejszy doktor Krzysztof Spałek, wówczas jeszcze licealista i student, na terenie wyrobisk dawnej cegielni, a później cementowni na obrzeżach Krasiejowa. Pierwsze prace paleontologiczne podjęto jednak dopiero w 1993 roku. Odkryto wiele gatunków wymarłych płazów i gadów. Najbardziej jednak znanym jest praprzodek dinozaurów, nazwany „jaszczurem z Opola” *Silesaurus Opolensis*. Wszystko to zaowocowało powstaniem w roku 2006 pawilonu paleontologicznego, pozwalającego oglądać szczątki prehistorycznych stworzeń w miejscu ich znalezienia. W roku 2010 rozpoczął działalność park dinozaurów JuraPark, a potem także Park Nauki i Ewolucji Człowieka.

W puli pytań znajdują się także wiadomości z życia najważniejszych dla Ozimka i Śląska postaci historycznych: **Johanna Georga Rehdantza, hrabiego Fryderyka Wilhelma von**

Redena, Ephraima Ludwiga Gottfrieda Abta, Johanna Friedricha, Augusta Holzhausena, Johanna Weddinga, Wilhelma Augusta Stilarskyego Franza Moritza, Karla Friedricha Schinkela, Carla Schotteliusa i Friedricha Ludwiga Wachlera. Ich pełne życiorysy można znaleźć w publikacji „W Dolinie Małej Panwi; Historia fryderycjańskiej osady hutniczej Ozimek/Malapane od 1754 do 1945 roku” (Józef Tomasz Juros, 2020). Publikacja ta z pewnością znajduje się w bibliotekach szkolnych oraz w Bibliotece Publicznej DK w Ozimku. Jest także dostępna w sprzedaży w Muzeum Hutnictwa w Ozimku. Także w tej publikacji znajdziecie wiele ilustracji historycznych miejsc i obiektów. Niektóre z nich będą przedmiotem pytań konkursowych.

Opracował: J T Juros, 2026